

ILK ISLOM DAVRINI O'RGANISHDA MUSULMON SHARQI TARIXCHILARINING YONDASHUV METODOLOGIYASI

Abdurahmonov Ikromiddin

*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi huzuridagi Malaka oshirish markazi Namangan
mintaqaviy filiali*

Qushbayev Farruh Qo'chqaraliyevich
O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Annotatsiya: Insoniyat tarixini o'rganishda, tarixni xujjatlashtirish hamda voqe'larni bayon etishdi zamon va makonning o'z uslubiy farqi bor. Ayni bir holatni sharq va g'arbda turlicha tushinishadi, ifoda etishadi. Bu holat esa nafaqat ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy sohalarida, shuningdek ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishda ham yaqqol namoyon bo'ladi. Mazkur maqolada ilk islom tarixini g'arb mutaxassislaridan farqli ravshda sharq musulmon olimlari qanday yoritgani to'g'risida olib borilgan izlanishlar natijasi isoda keltirilgan.

Kalit so'zlar: Qur'on, hadis, siyrat, mag'oziy, daloil, shamoil.

APPROACH METHODOLOGY OF MUSLIM EASTERN HISTORIANS IN THE STUDY OF THE EARLY ISLAMIC PERIOD

Abdurahmanov Ikromiddin

*Namangan regional branch of the Training Center under the International Islamic
Academy of Uzbekistan*

Kushbayev Farruh Kokchkaraliyevich
International Islamic Academy of Uzbekistan

Annotation: In the study of the history of mankind, the documentation of history as well as the statements of time and space have their own stylistic difference. The same situation is expressed in different ways in the East and West. This situation is evident not only in the social, political and economic spheres, but also in the spiritual and educational direction. In this article, the results of the research on how Eastern Muslim scholars covered the history of Islam in a different way from Western experts are presented in Jesus.

Keywords: Quran, Hadith, urine, Maghazi, daloil, shamoil.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД МУСУЛЬМАНСКИХ ИСТОРИКОВ ВОСТОКА К ИЗУЧЕНИЮ РАННЕГО ИСЛАМСКОГО ПЕРИОДА

Абдурахманов Икромиддин

*Наманганский региональный филиал Центра повышения квалификации при
международной исламской академии Узбекистана*

Кушбаев Фаррух Кочкаралиевич
Международная исламская академия Узбекистана

Аннотация: При изучении истории человечества документирование истории, а также рассказывание историй время и пространство имеют свои стилистические различия. Одно и то же состояние по-разному понимают и выражают на востоке и западе. И эта ситуация проявляется не только в социальной, политической и экономической сферах, но и в духовно-просветительской. В данной статье представлен исход исследований о том, как восточные мусульманские ученые освещали раннюю исламскую историю в отличие от западных специалистов.

Ключевые слова: Коран, хадис, Сират, магази, далаил, шамаил.

Kirish. Insoniyat o'zi bosib o'tgan yo'lni o'rganishga doimiy tarzda harakat qilib keladi. Ammo turli siyosiy, iqtisodiy va g'oyaviy omillar ta'sirida tarixni o'rganishda xolislikdan chekinish holatlari ko'p kuzatiladi. Xolislikka asoslanmagan, turli niyatlarni berkitishga xizmat qiluvchi tarixiy ma'lumotlar esa, odamlar uchun zararli oqibatlarni keltirib chiqaradi.

Albatta, obyektiv asosda olib borilgan izlanishlar kelgusi avlodlar uchun tajriba vazifasini o'tashi bilan bir qatorda, vaqt o'tishi bilan paydo bo'lgan yangi tushunchalarni to'g'ri anglashda ko'makchi bo'ladi.

Zero, islom ta'limoti Qur'on hamda Payg'ambar (s.a.v.) sunnatiga asoslanadi. Sir emaski, ilk islom davri bo'yicha tadqiqot va izlanishlar soni talaygina. Lekin, ular katta hajmdagi ma'lumotlarni o'zida jamlagan bo'lishiga qaramay, yondashuvlarning farqli ekani bilan bir-biridan keskin farq qiladi. Chunonchi, musulmon mualliflariga oid asarlar bilan g'ayri musulmon tadqiqotchilarning ilmiy ishlari o'rtasida tafovut katta.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

E'tiborli jihati musulmon sharqi mualliflari islom tarixini, xususan, Payg'ambar (s.a.v.) yashab o'tgan ilk davrni o'rganishda naqliy dalillarni o'zlariga asos bilib, o'zlari jamlagan ma'lumotlarni ayni naqliy matnlar asosida tartiblashgan.

Payg'ambar (s.a.v.) hayoti borasida mashhur "as-Siyrat an-nabaviya"

(*سيرة النبي صلى الله عليه وسلم* – Nabaviy siyrat) nomli asar muallifi hisoblangan arab tarixchisi Ibn Hishom (vaf. 218/833) Madinada qaror topgan musulmonlar va makkaliklar o'rtasida to'qnashuv yuz bergan Badr kuni haqida yozishdan avval o'zidan oldin siyrat bo'yicha ma'lumotlarni jamlagan Ibn Is'hoqning (vaf. 151/768) ushbu to'qnashuv haqida jamlagan ma'lumotini keltiradi: "Menga Muhammad ibn Muslim Zuhri, Osim ibn Umar ibn Qatoda, Abdulloh ibn Abu Bakr, Yazid ibn Rummon, Urva ibn Zubayr va boshqa olimlardan va ular esa Ibn Abbosdan xabar qildi. Ularning har biri ma'lum bir hadisni rivoyat qilgan. Ulardan hadislarni jamlab chiqib, Badr voqeasini unga ko'ra naql etdim", degan.

Bundan ma'lum bo'ladiki, o'rta asr muallifi biror masalani yoritmoqchi bo'lsa, dastavval, o'zidan oldin bu mavzuda kelgan ma'lumotlarni jamlab, ularni sinchiklab o'rganib, keyin uni o'z asariga kiritgan.

Xuddi shu shakl yana bir arab tarixchisi – Muhammad ibn Umar Voqidiy (vaf. 207/823) tomonidan ham qo'llanilganiga guvoh bo'lish mumkin. Uhud kuni haqida yozar ekan, muallif quyidagi ma'lumotni keltiradi: "Menga Muhammad ibn Abdulloh ibn Muslim, Muso ibn Muhammad ibn Ibrohim ibn Horis, Abdulloh ibn Ja'f, ... Abdurrahmon ibn Abu Zinod Abu Ma'sur va men ismlarini zikr qilmagan kishilardan rivoyat qildi. Bularning barchasi menga ushbu mavzu bilan bog'liq hadislarning bir qismini aytishdi. Ularning ba'zisi boshqa birisidan ko'ra aniqroq edi. Men ularning barchasini bir joyga jamladim".

Tahlil va natijalar

Demak, ilk islom tarixini, xususan siyratni o'rganishda hadislarga tayanilgan. Bunda siyrat muallifi tomonidan mavzuga oid bir nechta hadislar sanadlarini bir qatorda keltirib, hadis matnlari esa o'zaro mantiqan birlashtirish natijasida kelib chiqqan umumiy manzarani keltirishga asoslanadi. Bu o'rinda shuni aniq ifodalash kerakki, albatta, siyrat mavzusiga kiritish uchun bir qancha hadisning sanadlarini tushirib, matnlarining esa birlashtirib yuborilishi anglashilmasligi lozim. Balki faqat birgina hadis ham siyratning mavzusi doirasida manba vazifasini bajara oladi. Zero quyidagi misollarda bu masala aniqroq namoyon bo'ladi.

Ibn Hishom Uhud kuni haqidagi ma'lumotlarni jamlar ekan, "Oli Imron" surasidagi: "Alloh yo'lida o'ldirilganlarni aslo o'lik deb hisoblamang" oyatini sharhlar ekan, mazkur oyatga aloqador Jobir ibn Abdullohdan rivoyat qilingan quyidagi hadisni keltiradi: "Payg'ambar (s.a.v.): "Senga bir xushxabar aytaymi, ey Jobir?", dedilar. Men esa: "Albatta, ey Allohning

nabiysi", dedim. Shunda aytdilarki: "Otang Uhudda shahid bo'lgan vaqtda, Alloh azza va jalla uni qayta tiriltirdi. So'ng unga: "Ey Abdulloh ibn Amr sen uchun nima qilmog'imni xush ko'rasan", dedi. U esa: "Ey Robbim, meni yana dunyo hayotiga qaytarmog'ing, unda men tag'in jang qilishimni va yana bir bor jon berishimni, istayman", dedi.

Shu o'rinda "siyrat" so'zi borasida ayrim tafsilotlarga o'rin berish zarur. Siyrat (قُرَيْشِي) aslida, "ar'isi" masdaridan olingan ism bo'lib, tilda: sunnat, tutilgan yo'l, vaziyat, ko'rinish, holat kabi ma'nolarni anglatadi. Lekin "siyrat" so'zi Payg'ambar (s.a.v.)ning hayot yo'llari va nasl-nasabi haqidagi ma'lumotlar to'plami sifatida qo'llangan. Islom tarixchisi Ibn Shihob Zuhriy (vaf. 124/742)dan quyidagicha rivoyat qilinadi: "Holid ibn Abdulloh Qasriy (vaf. 126/743) menga: "Nasablar haqida bir kitob yozib bergin dedi. Men ham Muzor (مُزَوْر) qabilasining nasablari haqida yozishni boshlagan edim, ammo uni yakuniga yetkazmasimdan: "Siz buni yozishni to'xtating, Alloh o'zi ularni urug'ini quritsin. Siz menga siyrat bo'yicha yozib bering", dedi. Bundan ma'lum bo'ladiki, Makkaning voliyi bo'lgan Holid ibn Abdulloh Qasriyning siyratdan murodi Payg'ambar (s.a.v.)ning nasl-nasabi bo'lgan. Ammo, vaqt o'tib, "siyrat" so'zini tarixchilar tomonidan "Siyrati Husayniya", "Siyrati Umar ibn Abdulaziz" shaklida, umumiy biografik asarlar uchun ham qo'llanilganiga guvoh bo'lish mumkin.

O'rta asr arab tarixchilari Muhammad (s.a.v.) yashagan davrda sodir bo'lgan hodisa va voqealarni hikoya uslubida xronologik tarzda bayon qilib berishgan. Ayniqsa, islom tarixini yoritishda tabaqalashtirish kabi yangicha uslubni qo'llab kitob ta'lif etgan tarixchi Ibn Sa'ddan (vaf. 230/845) so'ng Payg'ambar (s.a.v.) hadislarini va o'sha davrda yuz bergan voqealarning sanadlari va roviylarini ko'rsatmay, vaziyatning o'zini keltirish odat tusiga kirdi.

Islom tarixini, xususan, Makka davrini yoritishga qaratilgan izlanishlar, dastavval, Payg'ambar (s.a.v.) hayot yo'li, Qur'on nozil bo'lishi va uni odamlarga yetkazib, islomga chaqirish faoliyatiga doir ma'lumotlarni o'rganish va ularni jamlash ko'rinishida amalga oshirilgan. Vaqt o'tishi bilan tadqiqotchilarning asarlari garchi bir mavzu doirasida bo'lishiga qaramasdan, ko'zlangan maqsadga qarab mazmunan va shaklan o'zgarib borgan. Natijada, "mag'oziy" (مِزَاغِي), "siyrat" (قُرَيْشِي), "shamoil" (لِئَامِشَل), "daloil" (لِئَالِدَل) kabi yo'nalish va uslubdagi asarlar vujudga kelgan.

Ilk islom tarixi bo'yicha kitoblar ichida eng qadimgi yozma manbalar sirasiga mag'oziy turkumidagi manbalar kirib, ularning avvalida Ibn Is'hoqning (vaf. 151/768) "Kitabul mag'oziy" (مِزَاغِي - G'azotlar kitobi) nomli asari turadi. Mag'oziy so'zi, aslida, "harbiy yurish", "hujum qilmoq" kabi ma'nolarni anglatuvchi "g'-z-v" (وَزَغ) o'zagidan yasalgan bo'lib, istilohda, Payg'ambar (s.a.v.) hayotlik davrlarida amalga oshirgan harbiy harakatlar xususida ma'lumotlarni jamlagan asarga nisbatan qo'llaniladi.

Mag'oziy toifasidagi kitoblardan bo'lak, payg'ambar siyratini va shu orqali ilk islom davri tarixini ochib berishga bag'ishlangan asarlar toifasiga "shamoil" kitoblarini ham qo'shish mumkin. "Shamoili Muhammadiya" mavzusi ba'zi tadqiqotchilar fikriga ko'ra, islom ilmlari ichida o'ziga xos ilm sifatida ham qaraladi. Bu turdagi kitoblarga Payg'ambar (s.a.v.)ning ibodatdagi holati hamda tashqi qiyofasi va uni vasf etuvchi hamda siyratga oid hadislar jamlangan.

Xulosa

Payg'ambar (s.a.v.) hayoti va shu bilan qatorda, ilk islom tarixini yorituvchi kitoblarning yana bir turi – bu "daloil" nomi ostida jamlangan asarlar. Ularda, asosan, risolatning rostligi va bu davrda yuz bergan mo'jizalarni asoslashga e'tibor qaratilgan. Daloilni islom ulamolari ikki qismga ajratishgan: ma'naviy va hissiy. Ma'naviy dalillarga Payg'ambar (s.a.v.) axloqi, so'zlari, qilgan ishlari kabilar kiritilgan. Hissiy dalillarga kelganda, aytish mumkinki, ular juda ham ko'p bo'lib, ulardan bir nechtasini sanab o'tish mumkin. Xususan, oyning ikkiga bo'linishi, barmoqlar orasidan suvning otilib chiqishi, oz taom bilan ko'p odamning to'yishi, daraxtlar, toshlar, hayvonlar bilan munosabat va boshqalar. Ammo bunday dalillarning avvalida shubhasiz Qur'oni karim turadi. E'tiborlisi, "Daloil an-nabaviya" (دَلِيلُ النَّبِيِّ), "A'lam

an-nabaviya” (ةيوبنلا مالعأ), “Oyat an-nabaviya” (ةيوبنلا تايآ) nomi ostida jamlangan kitoblarda Muhammad (s.a.v.) Allohning elchisi ekaniga isbot bo‘luvchi dalil va mo‘jizalar haqidagi hadislar o‘rin olgan.

Fodalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

271 – ص. 1855 – ةكل ك. يدقاولل يزاعمل باتك. هللا دب ع وبا يدقاوبل رم ع نب دمحم

ص. – 1990, ثارتلل ةباحصل راد: رصم – ةيوبنلا ةريسل. كلمل دب ع, ماشه نبا 174

Giorgio Levi Della Vida, “Sîre”, İA., (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1966), 10: 699; Fayda // “Siyer ve Megâzî”, 37:319; Ayrıca bkz.; Ahmet Yaman, “Siyer” // Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 316-319.

ةسارد: ةيوبنلا ةريسل رداصم. ينارهزل ايحي نب هللا فيض <http://www.shamela.ws> ةيوبنلا ةرسل رداصم ضعبل ةيدقن ةيليلحت